УДК 7.032+7.04

Цитування:
Чумаченко О. П. Мініатюри Ambrosian Iliad як елемент візуалізації обрядово-ритуального entertainment. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 2. С. 95–99.

Chumachenko O. (2023). Miniatures of "Ambrosian Iliad" as an Element of Visualisation of Ritual "Entertainment". National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal, 2, 95–99 [in Ukrainian].

Чумаченко Олена Петрівна,
кандидат культурології, докторантка
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
https://orcid.org/ 0000-0001-7803-9181
chumachenko10@ukr.net

МІНІАТЮРИ AMBROSIAN ILIAD ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ОБРЯДОВО-РИТУАЛЬНОГО ENTERTAINMENT

Мета роботи – розглянути мініатюри «Ambrosian Iliad» як елемент візуалізації обрядово-ритуального «entertainment» в контексті розвитку античної культури. У дослідженні в якості **методології** залучено аналітичний метод, для дослідження мініатюр «Ambrosian Iliad», а також вивчення теоретичного матеріалу про обрядово-ритуальний вид «entertainment»; залучено історико-культурологічний метод для аналізу мініатюри як однієї з образотворчих складових обрядово-ритуального «entertainment» в соціокультурному житті Античності; використовується мистецтвознавчий метод для детального розгляду мініатюр «Ambrosian Iliad», яка є унікальним ілюмінованим рукописом V століття, де зображена практично вся «Іліада» Гомера, особливої уваги заслуговують сцени обрядово-ритуальних видовищ. **Наукова новизна** статті полягає в дослідженні мініатюр «Ambrosian Iliad» як елементу візуалізації обрядово-ритуального «entertainment», а також мініатюри як однієї з образотворчих складових обрядово-ритуального «entertainment» в соціокультурному житті Античності. **Висновки.** В статті досліджено мініатюри «Ambrosian Iliad» як елемент візуалізації обрядово-ритуального «entertainment» в культурі Античності. Визначено, що в «Ambrosian Iliad» з часом намітилась тенденція зміщення акценту з літературознавчих питань до підвищення інтересу до міфологічних і гомерівських «образів» в образотворчому контексті (Anthony Snodgrass, Karl Schefold and Luca Giuliani, H. Shapiro), також мініатюри «Ambrosian Iliad» розглядаються як соціальне явище в культурі пізньої Античності (Ceil Parks Bare). Розглянуто історію рукопису, і характерну особливість малювання мініатюр «Ambrosian Iliad» (використання золотого і червоного відтінку в одязі, помаранчево-зеленої палітри у малюванні фону). Особливо розглянуті мініатюри, сюжет яких присвячено обрядово-ритуальним видовищам: Калхас зробив передбачення, згідно знаменню, яке він бачив, що дракон вбиває дев'ять птахів в Авліді, Троя повинна впасти лише на десятий рік осади. Агамемнон пропонує воїнам грекам повернутись до дому і зняти осаду, але вони знають про це знамення і про обряд жертвоприношення і залишаються, бо вірять в знамення Калхаса. На іншій мініатюрі ми бачимо як грецькі царі під керівництвом Агамемнона приносять бика в жертву Зевсу. І найцікавішою є мініатюра де Ахіллес просить Зевса помилувати і зберегти життя Патрокла свого названого брата, приносячи жертву Зевсу. Розглянуто класифікацію п'яти груп мініатюр «Ambrosian Iliad» запропоновану Бандінеллі. Доведено, що мініатюри «Ambrosian Iliad», як образотворча складова обрядово-ритуального феномену «entertainment», відобразили не лише мистецькі аспекти соціокультурного життя Античності, а і виступили уособленням візуалізації культу героя.

Ключові слова: «entertainment», «Ambrosian Iliad», культура Античності, обряд, ритуал, грецький пантеон, Ахіллес, візуалізація, культ героя.

Chumachenko Olena, *Ph.D., Candidate of Cultural Studies, National Academy of Culture and Arts Management*

Miniatures of "Ambrosian Iliad" as an Element of Visualisation of Ritual "Entertainment"

The purpose of the article is to consider the miniatures of the "Ambrosian Iliad" as an element of visualisation of ceremonial and ritual "entertainment" in the context of the development of ancient culture. **The methodology** of the research. The study uses the analytical method as a methodology to study the miniatures of the Ambrosian Iliad, as well as to study the theoretical material on the ceremonial and ritual type of "entertainment"; the historical and cultural method is used to analyse the miniature as one of the visual components of the ceremonial and ritual "entertainment" in the socio-cultural life of Antiquity; the art history method is used for a detailed examination of the miniatures of the Ambrosian Iliad, which is a unique illuminated manuscript of the fifth century, depicting almost the entire Iliad of Homer, with special attention to the scenes of ritualistic spectacles. **The scientific novelty** of the article lies in the study of the miniatures of the Ambrosian Iliad as an element of visualisation of ritual and ritual "entertainment", as well as the miniature as one of the visual components of ritual and ritual "entertainment" in the socio-cultural life of Antiquity. **Conclusions.** The article examines the miniatures of the Ambrosian Iliad as an element of visualisation of ceremonial and ritual "entertainment" in the culture of antiquity. It is determined that in the Ambrosian Iliad, over time, there was a

© Чумаченко О. П., 2023

tendency to shift the emphasis from literary issues to an increased interest in mythological and Homeric "images" in the visual context (Anthony Snodgrass, Karl Schefold and Luca Giuliani, H. Shapiro), and the miniatures of the Ambrosian Iliad are also considered as a social phenomenon in the culture of late antiquity (Ceil Parks Bare). The history of the manuscript and the characteristic feature of the Ambrosian Iliad miniatures (the use of gold and red shades in clothing, orange and green palette in drawing the background) are considered. The miniatures, the plot of which is devoted to ritualistic spectacles, are especially considered: Calchas made a prediction that, according to a sign he saw of a dragon killing nine birds in Avlida, Troy should fall only in the tenth year of the siege. Agamemnon suggests that the Greek soldiers return home and lift the siege, but they know about this sign and the sacrifice and stay because they believe in the signs of Calchas. Another miniature shows the Greek kings under the leadership of Agamemnon sacrificing a bull to Zeus. And the most interesting is the miniature where Achilles asks Zeus to pardon and save the life of Patroclus, his foster brother, by sacrificing to Zeus. The classification of five groups of miniatures of the Ambrosian Iliad proposed by Bandinelli is considered. It is proved that the miniatures of the Ambrosian Iliad, as a pictorial component of the ceremonial and ritual phenomenon of "entertainment", reflected not only the artistic aspects of the socio-cultural life of Antiquity, but also served as the personification of the visualisation of the hero cult.

Key words: "entertainment", "Ambrosian Iliad", culture of Antiquity, rite, ritual, Greek pantheon, Achilles, visualisation, hero cult.

Актуальність теми дослідження. В культурі Античності феномен «entertainment» був базовою складовою усього соціокультурного буття, не було практично жодної сфери діяльності де б цей феномен не проявляв себе, будь то агональний аспект пов'язаний зі спортивними олімпійськими традиціями греків; політичний аспект, де агональність проявляла себе у дискусіях або змаганнях поетів чи риторіків; мистецький «entertainment» пов'язаний з театром, який займав величезне значення в житті греків. Але особливо був важливий обрядово-ритуальний вид «entertainment», оскільки міфологічний світогляд греків був превалюючим у соціокультурному житті даної історичної доби. У контексті даного дослідження цікавим і актуальним буде розглянути мініатюри «Ambrosian Iliad», які виступають елементом візуалізації обрядово-ритуального «entertainment», своєрідним образотворчим маркером в культурі Античності, розповідаючи, транслюючи і зберігаючи унікальні моменти історії в барвах.

В контексті даного дослідження, перш ніж розглядати безпосередньо мініатюри в «Ambrosian Iliad», потрібно акцентувати увагу на дослідженні обрядово-ритуального виду «entertainment» в мистецтвознавчому аспекті. Велику увагу вивченню проблематики обряду і ритуалу приділяв Арнольд ван Геннеп у праці «The Rites of Passage», даючи визначення обряду [4]. О. Саган у праці «Обряди релігійні» відзначав специфічну видовищність обрядів [2]. Особливу увагу вивченню обрядів і ритуалів в аспекті їх видовищності приділяв Горовий В. М. в своїй праці «Обряди в системі релігійного культу і особливості їх функціонування в сучасних умовах» [1]. Серед українських дослідників питанням обрядово-ритуального «entertainment» цікавились О. Воропай, А. Пономарьов. Щодо значення обрядово-ритуального «entertainment» в культурі Античності, цим питанням грунтовно цікавились Michael Grant [12], Cameron Alan [5], Dowden Ken [7]. Частково у мистецтвознавчому аспекті мініатюри «Ambrosian Iliad» досліджував Guglielmo Cavallo [9] і Weitzmann Kurt [14]. Але особливу увагу дослідженню «Ambrosian Iliad» приділяється в дисертації Ceil Parks Bare, де розглядається «Ambrosian Iliad» як соціальне явище в культурі пізньої Античності [6], автор використовує при цьому метод контекстуального аналізу.

«Ambrosian Iliad» цікава виключно своєю візуалізацією різноманітних аспектів соціокультурного буття Античності, завдяки мініатюрам, також слід акцентувати увагу на те, що спочатку велику цінність представляв собою сам текст і розглядався виключно з точки зору формалістичних термінів. Але з часом намітилась тенденція зміщення акценту з літературознавчих питань до підвищення інтересу до міфологічних і гомерівських «образів» в образотворчому контексті. Завдяки цьому увагу привернули роботи Anthony Snodgrass «Homer and the Artists: Text and Picture in Early Greek Art» (1998), Karl Schefold and Luca Giuliani «Gods and Heroes in Late Archaic Greek Art» (1992), and H. A. Shapiro «Myth Into Art: Poet and Painter in Classical Greece» (1994).

«Ambrosian Iliad» має п'ятдесят дві мініатюри, для гомерівського епосу це було стандартним вираженням класичної іконографії того часу, завдяки якій ми маємо можливість уявити особливості обрядово-ритуального entertainment в культурі Античності.

Рукопис, який має унікальні мініатюри, належав Джан Вінченцо Пінеллі, лише потім він попав в міланську бібліотеку Ambrosiana, і славиться він тим, що саме ці мініатюри є єдиним відомим на даний момент ілюстрованим зображенням сюжетів Іліади Гомера. Він дає уявлення про літературні образи і обрядово-ритуальні звичаї Античного

світу. Кожна мініатюра за традицією позначена іменами героїв або царів, тобто історичних персонажів, або представників грецького пантеону і місць де відбувалась подія, навіть короткими текстами. Наприклад одним з таких є мініатюра XXXXVII (Ахіллес приносить жертву Зевсу), ця мініатюра супроводжується коротким текстом «Книга XVI: Патрокл вступає в бій у обладунках Ахілла, відкидає троянців і Гектор його вбиває. Ахіллес приносить жертву Зевсу, щоб забезпечити перемогу та здоров'я Патрокла» [13]. Характерною особливістю з точки зору образотворчого ракурсу є використання в створенні цієї мініатюри жовтої охри, для підкреслення золотого ефекту у зображенні Зевса. Кожна мініатюра має червоне і блакитне обрамлення, що свідчить про те, що вона була розташована у текстовому блозі.

Характерною особливістю античних мініатюр є малювання фону у рожевих, зелених та синіх відтінках, фігури зазвичай малюються у вигляді контурів чорнил, стосовно одягу, то зазвичай він фарбується зверху, в мініатюрах «Ambrosian Iliad» ми бачимо багато золотого відтінку, червоного, який підкреслює відтінок пурпуру в одязі царів, відтінок померанчевого, зеленого і що дивно фіолетового, рожевого кольору практично немає. Приблизно 50 % мініатюр зображують сцени обрядово-ритуального «entertainment», тобто культурної практики, розглянемо мініатюру з Книги II: цар Агамемнон, розуміючи складність ситуації, пропонує грекам відплисти до дому і залишити осаду Трої, говорячи, що згідно з пророцтвом стіни Трої незламні, але воїни згадують пророцтво Калхаса, яке було зроблено їм стосовно падіння Трої. Калхас говорить, що він бачив дракона, який вбив дев'ять птахів в Авліді, і це він трактує, що Троя впаде на десятому році. «У книгі II є мініатюра присвячена жертвоприношенню, Агамемном і царі приносять жертву Зевсу» [13], (обряд жертвоприношення Агамемноном); «Книга XVI: Патрокл, названий брат Ахіллеса, коли Ахіллес спить, замість нього вдягає обладунки Ахілла і починає бій, але Гектор думає, що це Ахіллес і вступає в бій, Гектор вбиває Патрокла. На мініатюрі зображено як Ахіллес приносить жертву Зевсу, щоб забезпечити перемогу та здоров'я Патрокла» [13]. Багато промальовано деталей характерних античному періоду, наприклад намет з декоративним орнаментом, вівтар, багато героїв вдягнен в пурпурові тоги.

Як стверджує Ceil Parks Bare в своїй дисертаційній роботі «Achilles and the Roman Aristocrat: The Ambrosian Iliad as a Social Statement in the Late Antique Period» першим палеографом, хто проводив аналіз «Ambrosian Iliad» був Анджело Май, але на жаль кардинала цікавило лише розшифрування грецького стилю рукопису і зображення унікальних мініатюр було пошкоджено [6]. На образотворчу цінність саме мініатюр, які візуалізували звичаї того періоду, звернули увагу палеографи Frederic G. Kenyon (1863-1952), and Hans Gerstinger (1885-1971), A. M. Ceriani (1828-1907). «Ambrosian Iliad» поєднує світські і релігійні сюжети, переплітаючи їх і доводячи, що обрядово-ритуальний «entertainment» мав не лише релігійну основу, він, як і міф в античності, був проявом самого життя.

Теоретично усі мініатюри можна поділити на декілька груп, перша група мініатюри, які візуалізують обрядово-ритуальний «entertainment», враховуючи, що в Давній Греції культ богів відігравав велику роль у соціокультурному житті. Підтвердженням тому є велика кількість релігійних свят, які супроводжувались ритуалами і обрядами. Наприклад, велике свято на честь Діоніса Брумалій, яке тривало з останніх дат листопада до середини грудня, і супроводжувалось видовищними ритуальними діями, з елементами перевдягань. Також славетним був Сатурналій, який обов'язково супроводжувався військовими змаганнями і жертвоприношеннями. Після Сатурналію відбувалось свято Воти, яке видовищно святкували, поєднуючи музику, банкети і молитви з жертвоприношенням. Тому мініатюри першої групи поєднують в собі і сюжети жертвоприношень, і сюжети присвячені поховальному обряду, який був дуже важливим, оскільки міг дати спокій душі загиблого героя, і обрядові передбачення майбутнього (мініатюра, на якій намальованний цар Агамемнон, розповідаючий воїнам про незламні стіни Трої, про те що взяти це місто ще нікому не вдавалось оскільки Троя знаходиться під захистом самого Аполона, але воїни відповідають йому, що вони знають про пророцтво Калхаса і вони залишаться. Акцент робиться на пророцтві Калхаса, який бачив знамення Дракона і дев'ять птахів в Авліді, що на його думку символізувало падіння Трої на десятий рік [13], і мініатюра X (Пир богів), на якій зображено як Фетида благає Зевса про допомогу. Цій мініатюрі дослідники «Ambrosian Iliad» приділяли особливу увагу, наприклад Ceil Parks Bare зазначає, що «Фігури легко впізнати за атрибутами, одягом та поведінкою наступним чином (зліва направо): Музи знаходяться в групі зліва, Аполлон грає на своїй лірі, Арес несе свій шолом, Зевс тримає свій скіпетр, Гера сидить поруч із чоловіком, Афіна несе бойовий шолом, а крайня справа сидить чудово одягнена Афродіта. Під ними

вірний Гефест обслуговує гостей. Дещо відходячи від гомерівського тексту, Гефест пропонує своїй матері чашу, а не кубок з двома ручками» [6]. І друга група присвячена мініатюрам, на яких зображено батальні сцени.

На відміну від нашого авторського трактування, цікаво розглянути класифікацію мініатюр «Ambrosian Iliad» Б'янки Бандінеллі. Він пропонує розділити усі мініатюри на 5 груп. Це дослідження проводилось виключно враховуючи стилістичні та композиційні особливості. В першу групу входять мініатюри, які розміщені без композиційної єдності, Бандінеллі вважає, що ці мініатюри нагадують роботи в помпейському стилі, і в композиції не мають загальної лінії. В другу групу він відносить мініатюри, в яких особи пов'язані одна з однією і є єдиний композиційний підхід. Джерелом цих сцен міг бути еллініcтичний декоративний живопис. В третю групу він пропонує класифікувати мініатюри, які зображають батальні сцени, але не з точки зору відображення агональних традицій, а виключно тому, що батальні сцени мають загальну схему, суть якої полягає у тому що головні герої, наприклад Ахіллес, одягнені в одяг і мають обладунки, а озброєні бійці в верхніх регістрах. В четвертій групі Бандінеллі схиляється, що мініатюри є зразком олександрійської традиції, вказуючи на те, що фігури розташовуються групами і відтворюють сюжет Гомера. І в п'яту групу він відносить сюжети щодо їх унікальності в композіційному рішенні.

Ceil Parks Bare зазначала, що «…в межах цієї інтелектуальної візуальної програми великі ілюстровані рукописи, такі як «Ambrosian Iliad», просто не використовувалися як книги в буквальному значенні, які потрібно читати від початку до кінця. Натомість вони використовувалися як допоміжні засоби для запам'ятовування, які заохочували взаємодію глядачів з мораллю та ідеалами, представленими в історіях. «Ambrosian Iliad», сприяла цьому сприйняттю двома способами: по-перше, своїм великим розміром, який змушував глядачів затримуватися на одній сторінці, і, по-друге, завдяки детальним і чітким зображенням добре відомих сцен «Іліади», які заохочували взаємодію між освіченим глядачем та візуальним зображенням [6, 102].

Особливу увагу в контексті панування міфологічного світогляду в Давній Греції і важливості обрядово-ритуальних видовищ привертав культ героя.

Культ героя візуалізував себе виключно через обрядовість, через жертвоприношення і поховальний обряд. Особливо це виражено в мініатюрі XXXXVII, «У цій сцені з «Ambrosian Iliad» героїчний аристократ Ахіллес робить жертвоприношення богам, просячи захисту свого друга Патрокла напередодні битви. Однак у образі є щось більше, ніж використання добре відомої римської іконографії. Цей підхід до Ахілеса є багаторівневим, який підкреслює його благочестя та елітний статус в імперському контексті. По-перше, важлива характеристика pietas підкреслюється зовнішнім виглядом Ахілла» [6].

Ми бачимо Ахіллеса, в пурпуровому плащі військового зразку, накинутого йому на голову, що символізує традиційний ритуал жертвоприношення. Його поза та жест нагадує стандартну традиційну імператорську позу, яку ми бачимо на монетах і мармурових рельєфах тих часів. Наприклад, «…на монеті зображено імператора III століття Постума (роки правління 260–268), який приносить жертву Геркулесам Комітам. Подібно до Ахіллеса, імператор носить одяг жерців, який надягають через голову на знак благочестя. Він виливає свою жертву з патери тим самим жестом, як і наш гомерівський герой» [6].

Таким чином, мініатюра як образотворча складова феномену «entertainment», в даному аспекті обрядово-ритуального, відобразила не лише мистецькі аспекти соціокультурного життя, а і виступила уособленням візуалізації культу героя.

Висновки. В статті досліджено мініатюри «Ambrosian Iliad» як елемент візуалізації обрядово-ритуального «entertainment» в культурі Античності. Визначено, що в «Ambrosian Iliad» з часом намітилась тенденція зміщення акценту з літературознавчих питань до підвищення інтересу до міфологічних і гомерівських «образів» в образотворчому контексті (Anthony Snodgrass, Karl Schefold and Luca Giuliani, H. Shapiro), також мініатюри «Ambrosian Iliad» розглядаються як соціальне явище в культурі пізньої Античності (Ceil Parks Bare). Розглянуто історію рукопису, і характерну особливість малювання мініатюр «Ambrosian Iliad» (використання золотого і червоного відтінку в одязі, помаранчево-зеленої палітри у малюванні фону). Особливо розглянуті мініатюри, сюжет яких присвячено обрядово-ритуальним видовищам: Калхас зробив передбачення, згідно знаменню, яке він бачив, що дракон вбиває дев'ять птахів в Авліді, Троя повинна впасти лише на десятий рік осади. Агамемнон пропонує воїнам грекам повернутись до дому і зняти осаду, але вони знають про це знамення і про обряд жертвоприношення і залишаються, бо вірять в знамення Калхаса. На іншій мініатюрі ми бачимо як грецькі царі під керівництвом Агамемнона приносять бика в жертву Зевсу. І найцікавішою є мініатюра де Ахіллес просить

Зевса помилувати і зберегти життя Патрокла свого названого брата, приносячи жертву Зевсу. Розглянуто класифікацію п'яти груп мініатюр «Ambrosian Iliad» запропоновану Бандінеллі. Доведено, що мініатюри «Ambrosian Iliad», як образотворча складова обрядово-ритуального феномену «entertainment», відобразили не лише мистецькі аспекти соціокультурного життя Античності, а і виступили уособленням візуалізації культу героя.

Література

1. Горовий В. М. Обряди в системі релігійного культу і особливості їх функціонування в сучасних умовах: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 1989. 149 с.
2. Саган О. Обряди релігійні // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
3. Alexander Shirley. Problems of Metal Usage In Some Late Antique and Early Christian Manuscripts. 1968.
4. Arnold van Gennep. The Rites of Passage. University of Chicago Press, 1960, 180 p.
5. Cameron Alan. Greek Mythography in the Roman World. Oxford University Press. 2004.
6. Ceil Parks Bare. Achilles and the Roman Aristocrat: The Ambrosian Iliad as a Social Statement in the Late Antique Period. Florida State University Libraries. 2009. 229 p.
7. Dowden Ken. Olympian Gods, Olympian Pantheon. In Ogden, Daniel (ed.). A Companion to Greek Religion. Blackwell. 2007
8. Filippo Coarelli. The Painted Cups of Begram and the Ambrosian Iliad. East and West. Published By: Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente Vol. 13, No. 4 (December 1962), P. 317-335.
9. Guglielmo Cavallo. Osservazioni di un paleografo per la data e l'origine dell'Iliade Ambrosiana, in: Dialoghi di Archeologia 7, 1973. P. 70–85.
10. Kleiner Fred. Gardner's Art Through the Ages. Cengage Learning. 2012. P. 85-86.
11. Martin, Thomas R. Ancient Greece: From Prehistoric to Hellenistic Times (2 ed.). New Haven: Yale University Press. 2013.
12. Michael Grant. Greek and Roman Historians: Information and Misinformation. Taylor & Francis. 1995. 188 p.
13. Warburg Institute Iconographic Database. Warburg Institute home page. Warburg Institute Library. Ancient. Ambrosian Iliad. Manuscript. URL: https://iconographic.warburg.sas.ac.uk/vpc/VPC_search/subcats.php?cat_1=8&cat_2=15&cat_3=629&cat_4=973&cat_5=3277&cat_6=8125&cat_7=2709&fbclid=IwAR0HkffXW72jOKLXtUgjh_UL363tIN9Pod1zGqaxHu7hyrsYVxRdm0UK9Ps (дата звернення: 08.02.2023)
14. Weitzmann Kurt. Late Antique and Early Christian Book Illumination. Chatto & Windus, London (New York: George Braziller) 1977. 126 p.

References

1. Horovyi, V. M. (1984). Rituals in the system of religious worship and peculiarities of their functioning in modern conditions. Candidate's thesis. Kyiv, 149 p. [in Ukrainian]
2. Sagan, O. (2002). Religious rites. Philosophical encyclopedic dictionary. Ed. V. I. Shynkaruk et al. Kyiv, 742 p. [in Ukrainian].
3. Shirley, A. (1968). Problems of Metal Usage In Some Late Antique and Early Christian Manuscripts.
4. Gennep, van A. (1960). The Rites of Passage. University of Chicago Press.
5. Cameron, A. (2004). Greek Mythography in the Roman World. Oxford University Press, 180 p.
6. Ceil, Parks Bare. (2009). Achilles and the Roman Aristocrat: The Ambrosian Iliad as a Social Statement in the Late Antique Period. Florida State University Libraries, 229 p.
7. Dowden, K. (2007). Olympian Gods, Olympian Pantheon. In Ogden, Daniel (ed.). A Companion to Greek Religion. Blackwell.
8. Coarelli, F. (1962). The Painted Cups of Begram and the Ambrosian Iliad. East and West. Published By: Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente Vol. 13, No. 4. P. 317-335. [in Italian]
9. Guglielmo, C. Observations of a palaeographer for the date and origin of the Ambrosian Iliad, in: Dialogues of Archaeology 7, 1973. P. 70–85. [in Italian]
10. Kleiner, F. (2012). Gardner's Art Through the Ages. Cengage Learning. P. 85-86.
11. Martin, Thomas R. (2013). Ancient Greece: From Prehistoric to Hellenistic Times (2 ed.). New Haven: Yale University Press.
12. Michael, G. (1995). Greek and Roman Historians: Information and Misinformation. Taylor & Francis. 188 p.
13. Warburg Institute Iconographic Database. Warburg Institute home page. Warburg Institute Library. Ancient. Ambrosian Iliad. Manuscript. URL: https://iconographic.warburg.sas.ac.uk/vpc/VPC_search/subcats.php?cat_1=8&cat_2=15&cat_3=629&cat_4=973&cat_5=3277&cat_6=8125&cat_7=2709&fbclid=IwAR0HkffXW72jOKLXtUgjh_UL363tIN9Pod1zGqaxHu7hyrsYVxRdm0UK9Ps (date of access: 08.02.2023).
14. Weitzmann, K. (1977). Late Antique and Early Christian Book Illumination. Chatto & Windus, London (New York: George Braziller).

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023
Отримано після доопрацювання 17.05.2023
Прийнято до друку 26.05.2023